

Gereben Ágnes

A Kreml és az ukrajnai válság

The Kremlin and the Ukrainian Crisis

Összefoglalás

A tanulmány az Orosz Birodalom újjáteremtésére törekvő Kreml ukrajnai akcióit és esetleges további területi terjeszkedésének irányait elemzi. Szól az orosz elnöknek az elszigetelődés elleni diplomáciai erőfeszítéseiről, a szankciók és ellenszankciók, valamint az orosz fegyveres beavatkozás hatásáról.

Summary

The study analyses the Ukrainian actions and the further possible directions of territorial expansion of the Kreml, striving to recreate the Russian empire. It discusses the diplomatic efforts of the Russian president to prevent isolation, as well as the effects of the sanctions, antisanktions and the Russian armed intervention.

Az északkeleti szomszédunk esetleges európai orientációja miatt 2013 novemberében kirobbant kelet–nyugati konfrontáció 2014 februárjában új fordulatot vett a Krím félsziget orosz annexiójával, majd – harmadik lépésben – a kelet-ukrajnai harcok kirobbanásával, július végén pedig Kijev terrorellenes akciónak nevezett hadműveletével. A gazdasági szankciók és ellenszankciók bejelentése óta pedig immár a dráma negyedik felvonását látjuk. Ez már nem Ukrajnáról, nem is az orosz birodalmi terjeszkedésről, hanem a világgazdaságról szól, de talán minden más országnál inkább hat az orosz fejlődésre.

A politikusok éppúgy, mint az elemzők túlnyomó többsége, világszerte Moszkvát teszi felelőssé az ukrajnai válságért. Teljes joggal, hiszen már az elmúlt negyedszázad Ki-

---

DR. HABIL GEREKEN ÁGNES, a posztszovjet térség társadalmának és gazdaságának kutatója (gerebenagnes@gmail.com).

jevvel szemben támasztott folyamatos politikai, gazdasági követeléseire, a zsarolásokra és az ukránokat becsmérlő, gúnyos lejárató kampányokra, a helytartóként viselkedő orosz nagykövet kiszámított pökhendiségére sem volt mentség. Hacsak az nem, hogy a megaláztatások sokban hozzájárultak a 350 éves orosz dominancia alatt az ország nagy részén elsorvadt nemzeti tudat felélesztéséhez. A függetlenség első negyedszázadában elképzelhetetlen lett volna, ami 2014 nyarán több ukrán városban – és korántsem csak a nyugati végeken – megtörtént. A fegyveres konfliktusban közvetlenül nem érintett, háromnegyed millió lakosú nyugat-ukrajnai Lvov (Lviv, Lemberg) városi tanácsa például „az állam biztonságpolitikája érdekében” hozott rendeletben a település valamennyi élelmiszerüzletében megtiltotta az orosz termékek árusítását. A július végén életbe lépett rendelet a „Ne vásárolj orosz árut!” jelszóval Ukrajna számos városában terjedő mozgalom része volt, amelynek keretében fiatal ukránok számos üzletben flashmobot rendeztek. Lefeküdtek egy-egy bolt padlójára, és az őket döbbenet bámoló vásárlók körében halottnak tettették magukat „az oroszok gyilkosok” feliratú pólóban. Ahol nem hajtották végre az orosz árucikkek általuk megkövetelt elkülönítését, azzal fenyegették az üzlet dolgozóit, hogy patkányokat engednek az eladótérbe. Akadt, ahol ezt meg is tették, hatalmas pánikot keltve a boltvezetők között. Más fiatalok járták a városokat, és olyan plakátokat ragasztottak a hirdetőoszlopokra, amelyek egy piros tintával áthúzott, matrjoska formájú orosz egyenruhás embert ábrázoltak, fegyverrel a kezében.

MOSZKVA AZ UKRÁN FÜGGETLENSÉG ELLEN

Pedig az orosz Ukrajna-politika a birodalom újjáépítésére törekvő Kreml szempontjából eleinte hatékonynak látszott. Moszkva még a magát Nyugat-barátnak nyilvánító kijevi vezetés regnálása alatt is ügyesen manipulált a gázzal, az ukrán nemzeti vagy orosz oligarchák által történő módszeres felvásárlásával, az ukrán politikai elit megnyerésével. Főleg pedig a három „földgázháborúval”, amelyet mindig rendkívül hatásos propaganda-hadjárat kísért. A harmadik ilyen esetben, 2008/2009 folyamán például havi rendszerességgel érkeztek aggasztó hírek a politikai káoszba süllyedt Ukrajnából, az állami földgázvállalat, a Naftogaz, illetve a mögötte álló kormány és az ukrán Nemzeti Bank fizetésektelenségéről. Ez az információ többnyire jókora vargabetűvel, Moszkvát érintve landolt az érintett országok médiájában, így hazánkban is. Nem éhenkórász bértollnokokra bízta a kampányt: az akkor miniszterelnöki rangú Vlagyimir Putyin járt az élén.

Az ukránjai elit megvásárlásának legemlékezetesebb példája az volt, amikor a 2004. évi „narancsos forradalom” napjaiban még ország-világ előtt a nyugatos fordulat lánglelkű hősnőjének, az orosz befolyás elleni küzdelem vezérének mutatkozó Julia Timosenkót Vlagyimir Putyin 2009 januárjában rávette, hogy fogadja el a Gazprom ukránjai gázszállításainak áremelését. Cserébe alighanem támogatást ígértek a politikus asszonynak a 2010. januári ukrán elnökválasztáson. A megmérettetésben azonban Timosenko végül veszített Viktor Janukoviccsal szemben, az általa elfogadott 400 dollár feletti földgázár pedig megadta a kegyelemdőfést a pénzügyi és gaz-

dasági világválság előtt, 2007-ben még nyolcszázalékos GDP-növekedést produkáló ukrán gazdaságnak.

Hosszan sorolhatnánk tovább az orosz birodalomépítés gátlástalan módszereit. Egyebek mellett azt az esetet, amikor egy kijevi látogatásán Vlagyimir Putyin szabályosan sokkolta vendéglátóit a kész tényként közölt, váratlan bejelentéssel az orosz Gazprom és az ukrán Naftogaz „fuzionálásáról”, pedig az valójában az orosz gigaholding piaci tőkeértékének csupán hét százalékát képviselő Naftogaz elnyelése lett volna. Noha ez a blöff nem „jött be”, érzékletesen tükrözi a két ország kapcsolatát. Azt viszont ma még az ilyen és ehhez hasonló előzmények ellenére sem tudjuk, milyen háttéralku eredményeképpen sikerült a Kremlnek elérni, hogy Mikola Azarov miniszterelnök 2013 novemberében, egy csütörtöki napon, szinte órákkal az EU vilniusi csúcsertekezletén tervezett ünnepélyes aláírás előtt, bejelentse Ukrajna visszalépését az Európai Unióval kötendő megállapodástól, amely elősegítette volna az ország hosszú távú nyugati integrációját. Oroszország ezzel hatalmas stratégiai győzelmet aratott, az Európai Unió megrendítő presztízsvereséget szenvedett. Ráadásul el kellett viselnie a nyugati befolyási övezet agresszív kiterjesztését követelő Washington szemrehányásait, köztük a térségért felelős Victoria Nuland helyettes külügyi államtitkárnak a brüsszeli vezetést trágár kifejezésekkel szidalmazó, nyilvánosságra került kirohanásait. A minden érdekelt féltől féltétel nélküli gigahiteleket követelő Ukrajna meg, amelynek korábbi kötelezettségvállalásai nyomán 2013 végéig 8 milliárd, 2014-ben 6 milliárd dollárt kellett törlesztenie, a „fekete csütörtök” után tovább csúszott lefelé.

A kirobbant botrányt csak súlyosbította, hogy Moszkva ekkor újólag nyomatékosan felajánlotta Kijevnek a birodalmi építkezés első lépcsőjének tekintett, 2009 végén kínos jelenetek között aláírt orosz–belorusz–kazah vámunióhoz történő csatlakozás egy olyan változatát, amelyben Kijevnek az oroszok vezette biztonságvédelmi rendszerbe is be kellett volna kapcsolódnia! Korábban ugyan már volt laza katonai együttműködés a két ország között, biztonságpolitikusok azonban felhívták a figyelmet arra, hogy a Hafez Asszad szír elnök védelmi erejét korszerű hadászati eszközökkel kistaffrozó Moszkva Kijevnek csak elavult technikát adott el.

A 2013 novemberében megakadályozott ukrán csatlakozást követően Moszkva számára nem volt megállás. A Kreml vérszemet kapott: februárban rangjelzés nélküli, maszkos orosz katonák – „zöld ruhás emberkék” – lepték el a 26 100 négyzetkilométer nagyságú, mintegy kétmillió ember lakta, Törökország szomszédságában kiemelt stratégiai jelentőségű Krím félszigetet.

Március folyamán Kijev fokozatosan kivonta a térségből katonai erőit, hadiflottáját, és eltúrte, hogy március 16-án népszavazást tartsanak, amelynek azóta is vitatott eredményeként a szavazók kimondták a félsziget függetlenségét. Az orosz vezetésű helyi törvényhozás még a referendum előtt jóváhagyta a régió csatlakozását az Oroszországi Föderációhoz, és Putyin elnökhöz, valamint az orosz Szövetségi Gyűléshez fordult, hogy kezdjék el a jogi folyamatot. Az orosz elnök a hatalmi ágak vezetőinek jelenlétében, a Kreml György-termében, az állva tapsoló, zokogó képviselők éljenzése közepette már másnap Oroszország részének nyilvánította a Krím félszigetet és Szevasztopol városát. Az erről szóló szerződéstervezetet március 18-án aláírták. Moszkva

szempontjából ez történelmi igazságtétel volt, mivel a terület csupán 1954-ben került az akkori Ukrán Szocialista Szovjetköztársasághoz: a pártvezetés prominensei között Joszif Sztálin halála után kirobbant hatalmi harcban a legfőbb vezető rangjáért küzdő Nyikita Hruscsov ezzel a – mint hitte, merőben formális – gesztussal állította maga mellé a befolyásos ukrainai pártvezetőket. Vele együtt mindenki szentül meg volt győződve róla, hogy az értékes régió, amely 1854/1855 folyamán a történelemformáló krími háború, 1945 februárjában a jaltai konferencia színhelye volt, így is, úgy is a Szovjetunió része marad. Nem ez lett a bolsevik vezetés egyetlen tévedése, hiszen a Kemal Atatürknek tett gesztussal 1921. július ötödikén Azerbajdzsán részének nyilvánított, örmények lakta Hegyi-Karabah immár évtizedek óta tartó válságától az etnikai konfliktusok máig megoldatlan sorától szenvedő Közép-Ázsiáig jó néhány lappangó szembenállás alapjait vetették meg.

REPÜL A NEHÉZ KŐ...

Amilyen magától értetődő volt az oroszok számára a Krím el- (vagy vissza-) foglalása, annyira megdöbbentette a nyugati világot. 2008 augusztusában, amikor az erre régóta hadgyakorlatokon készülő orosz csapatok megszállták a jogilag Grúziához tartozó, ám attól de facto régóta elszakadt Dél-Oszétiát, az euroatlanti közösség gyorsan napirendre tért a nemzetközi jogilag elfogadhatatlan katonai akció felett. A Krím félsziget annexiója viszont 2014 márciusában komoly reakciót váltott ki. Már ekkor felvetődött a nyugati szankciók lehetősége, menekülésre készítette a külföldi befektetők tekintélyes részét: a legfontosabb részvények márciusban 14-16 százalékot zuhantak a moszkvai tőzsdén. Ugyanakkor megjelentek Oroszországban a kockázatni hajlandó és erre képes külföldi befektetők. A március 12-ével végződő héten a beruházásokkal kapcsolatos alapokba 133 millió dollár érkezett, több mint kétszerese az előző heti 58 millió dollárnak. A nyugati tőke mindazonáltal egyre jobban tartott Moszkva elszigetelődésétől, a nemzetközi hitelminősítők reakciójától. A Goldman Sachs, amely egy évvel korábban megállapodást írt alá az orosz kormánnyal az ország befektetői klímájának módszeres javításáról, a korábbi 3 százalékról 1 százalékra rontotta a 2014. évi GDP várható növekedését.

A tét persze nem egyedül a Krím félsziget volt, hanem az, hogy hol áll meg az orosz terjeszkedés, és meddig követi a nyugati szankciók sora. Sokan úgy vélték, hogy a következő lépésben az orosz hadsereg megszállja az Ukrajnával határos, jogilag Moldáviához tartozó, ténylegesen azonban attól régen elszakadt, 4163 négyzetkilométeres Dnyeszter Menti Köztársaságot. A Szovjetunió felbomlása óta ezen a területen mindig orosz katonai erő állomásozott – igaz, az utóbbi időben már csupán mintegy két és fél ezer orosz „békefenntartó”. A 2006 szeptemberében itt megrendezett népszavazáson a résztvevők 97 százaléka az Oroszországhoz való csatlakozásra voksolt. Ezt a második világháború nyomán a Szovjetunióhoz került egykori Königsberg, a mai Kalinyingrád exklávé státusához hasonlóan képzelték el.

Moldávia egy másik, szintén Ukrajnával is határos déli autonómiájában, az altaji török származású, muszlim gagauzok – a türkmének, a törökországi törökök és a ka-

zahok rokonai – lakta régióban számos házra, nyomban a Krím félsziget annektálása után, kitették az orosz lobogót. Az 1800 négyzetkilométeres, 170 000 ember lakta vidéken 2014. február másodikán a Krím félszigeti fejlemények hatására megrendezett referendum kimondta, hogy ha Moldávia egyesül Romániával – amint azt Bukarestben negyedszázada forszírozzák, magában Moldáviában pedig a 2009-ben uralomra jutott garnitúra elfogadja –, akkor a több mint felerészt gagauzok lakta régió kérni fogja csatlakozását Oroszországhoz.

A volt Szovjetunióval határos államok közül talán Lengyelország részéről volt tapasztalható a leghevesebb reakció a Krím elfoglalására. Ami történelmileg érthető, hiszen 1795-től három ízben osztották fel ezt az országot, és mindig az orosz megszállás volt a legvéresebb, a legmegalázóbb a lengyelek számára. Nem felejthetik Varsóban az 1918 októberében kikiáltott függetlenség után, 1920-ban elkezdett orosz hadjáratot éppúgy, mint a katyni gyilkosságokat, vagy a Kaczyński elnököt és kíséretét szállító repülőgép máig tisztázatlan balesetét. A Krím orosz megszállása után Varsó első intézkedése az volt, hogy visszahívja diplomatáit a szevasztopoli konzulátusból, amely az Európai Unió tagországainak egyetlen diplomáciai képviselete volt a félszigeten. Komorowski lengyel elnök felhívta Barack Obamát, s beszélgetésük eredményeként, alig néhány nappal később, az olaszországi – avianói – légi bázisról egy Łódź melletti katonai repülőtérré érkezett 12 F-16-os és egy Hercules szállítórepülő, 300 amerikai katonával. A szárazföldi erők volt parancsnoka a varsói televízió élő adásában azt mondta, hogy hazáját három nap alatt megszállhatják az orosz hadsereg alakulatai. Előbb, mintsem a NATO dönt Lengyelország védelméről. De még Lengyelország esetében sem csak biztonság- és külpolitikai következményei voltak a kirobbant válságnak. Az oroszok által elrendelt sertésimport-embargó olyan nagy károkat okozott a lengyel parasztságnak, hogy tüntetések robbantak ki – a varsói kormány ellen. Az át nem vett sertést etetni, gondozni kellett, és ez hatalmas, nem várt kiadást jelentett a gazdáknak. Útelzárások kezdődtek, azzal a jelszóval, hogy a kormány ne Ukrajnával, hanem Lengyelországgal foglalkozzon.

A 2013 novemberétől új szakaszába lépett orosz–ukrán konfrontációnak a Krím félsziget annexiója után is az energetika volt az egyik legfontosabb hadszíntere. A Janukovics-rezsim végnapjaiban folyamatosan a „jó rendőr” szerepét játszó Günther Oettinger energetikai biztos még 2014 nyarán tartott sajtóértekezletén is elismerését fejezte ki, amiért a „kék fűtőanyag” szállítását „Moszkva nem használta fel politikai nyomásgyakorlásra”, vagyis nem ösztökölte Ukrajna elleni fellépésre Közép- és Dél-Európa érintett országait. A Kreml és a Vlagyimir Putyin által a szó szoros értelmében kézi vezérléssel irányított Gazprom vezetői valóban minden lehetséges alkalommal biztosították – biztosítják azóta is – partnereiket, hogy gondoskodni fognak a folyamatos szállításról. Az orosz taktikát azonban módunkban állt megismerni az előző három orosz–ukrán „gázháború” alkalmával. Moszkva minden egyes esetben úgy járt el, hogy az ukránok elől elzárta a gázcsapot, majd megnyugtatta az importőröket, hogy akadálytalanul eljuttatja hozzájuk a kék fűtőanyagot. Az egy idő után mégis bekövetkező fennakadásokat azzal indokolták, hogy az ukránok ellopják a tranzitra szánt szállítmányokat. Nehéz lenne ennél hatásosabban ösztökélni Ukrajna elleni fellépésre az érintett országokat.

Csak hogy 2013/2014 válságos hónapjaiban ez a módszer már nem vált be, mert a Gazprom ukrainai exportjáról és annak ellentételezéséről – a vilniusi EU-csúcs novemberi kudarca nyomán az orosz–ukrán ellentétbe involválódott Brüsszel részvételével – rendezett, háromoldalú tárgyalásokon Moszkva nem tudta a korábbi erővel érvényesíteni akaratát. Alekszej Miller, a Gazprom mindenható elnöke ezért egy idő után felállt a brüsszeli tárgyalóasztal mellől. „Nincs értelme a háromoldalú tárgyalás folytatásának”, nyilatkozta sajtóértekezletén. „A konzultációknak ez a formája oka fogytá vált”, mondta, hiszen arról kellett volna megállapodni, hogy kötelezik-e az ukrán állami Naftogazt a szállítmányok előzetes ellentételezésére. „Ukrajna nem fizetett. Az előzetes ellentételezési kötelezettséget már életbe is léptettük”, így nincs miről tovább tárgyalni, közölte. Majd az orosz fél kompromisszumkészségét jelezve hozzátette, hogy amint Kijev kifizeti ezúttal általa potom 4,5 milliárd dollárban megjelölt tartozását, Moszkva visszatér a tárgyalóasztalhoz.

Az első pillantásra zsarolásnak látszó kijelentés ellenére el kell ismerni, hogy a közel másfél évtizedes regnálása során mindig közismerten konfrontatív Gazpromfőnök ebben a válságban többször is meglepően késznek mutatkozott a megegyezésre. Nyilván azért, mert látta, hogy a 2014 tavaszán-nyarán kialakult helyzetben az orosz fél veszíthetett a Kijevvel való szembenállásban. Még akkor is, ha úton-útfélen a Kínával kötött – ám mind a szállított mennyiség, mind a Peking által fizetett ár miatt kedvezőtlen – megállapodásra hivatkozott. Nyílt titok volt, hogy Alekszej Miller kezét a megalkuvásra nem hajlandó Putyin kötötte meg. Nem csoda, hogy egyre feltűnőbbé vált a hasonlóság a titói Jugoszlávia újbóli összekalapálásán munkálkodó, majd végül ebbe belebukó Slobodan Milošević uralma és az orosz elnök politikai módszerei között.

A Gazprom vezérének egyébként bizonyos fokig igaza volt, amikor az imént felidézett sajtóértekezleten Arszenyij Jacenyuk ukrán miniszterelnököt a konfliktus elmélyítésével vádolta. Szerinte az ukrán miniszterelnök tudatosan beszél állandóan földgázháborúról, hogy élezze az ellentétet. Kétségtelen, hogy a hazájában „Nyuszi” beceneven emlegetett politikus folyamatosan „héjaként” viselkedik, és ehhez az amerikai vezetéssel – magával Obama elnökkel – szoros kapcsolatot ápoló Jacenyuk Washingtonból kaphat ösztönzést. Az Ukrajna feletti dominanciáért Moszkvával – némi-leg a szíriai forgatókönyvre emlékeztető módon – harcba szálló Amerikai Egyesült Államok érdeke az volt, hogy a Gazprom–Naftogaz-megállapodást csak az után kössék meg, hogy a május 25-én megválasztott Petro Porosenko ukrán elnök aláírja hazája és az Európai Unió társult tagságának a gazdasági szférára vonatkozó egyezményét. Ez ugyanis megnyitotta az utat a nyugati cégek előtt az ukrainai földgázhálózat felújításához, végleg kirekesztve e stratégiaileg kulcsfontosságú üzletből Moszkvát. Márpedig ha az orosz földgáz mások által ellenőrzött hálózaton kerül az export célországába, azzal megtörik a Gazprom mindenhatósága. Elég egyértelmű volt, hogy ez a nyugati glóbusz politikai és főleg gazdasági erőinek feltett célja. Nem véletlen, hogy éppen ekkor állt elő Brüsszel az évek óta napirenden lévő Déli Áramlattal szembeni (amúgy jogos) kifogásokkal, amelyekre a Harmadik Energetikai Charta már szintén évek óta lehetőséget kínált volna.

AZ OROSZ ELNÖK DIPLOMÁCIAI HADJÁRATA

A volt szovjet tagköztársaságokat orosz érdekszférának, „a Kreml hátsó udvarának” tekintő Vlagyimir Putyint láthatólag váratlanul érte a Nyugat fellépése. Hosszan kivárt, majd egyebek mellett hivatalos külföldi útjait felhasználva próbálta visszaszerezni korábbi mozgásterét. Az ukrajnai válság kirobbanása után először a normandiai partraszállás évfordulóját ünneplő nyugati vezetőkkel találkozott. Ekkor kínkeserves, eltorzult arc kifejezéssel állt az ünnepségen megjelent politikusok hosszú sorának valahol a legvégén. Nem titkolta, milyen megalázó számára, hogy egy a sok közül, aki statisztál a látványos show-t elvivő Obama amerikai és Hollande francia elnök emlékezéséhez.

Júniusban Bécsbe utazott, még májusra tervezett, de az orosz–ukrán válság miatt elhalasztott látogatására. A Kremellel különleges kapcsolatokat ápoló Ausztriában biztosra mehetett, mivel nem kellett megelégednie a számára oly szokatlan másodhegedűs szereppel. Arra azonban a moszkvai elemzők is figyelmeztettek, hogy Bécs nemzetközi súlya, tekintélye nem elég egy látványos orosz diplomáciai kezdeményezéshez. Mivel Putyin az ukrajnai válságról a kérdésben a nyugati hatalmakhoz képest mérsékelt álláspontot képviselő Heinz Fischer elnökkel és Werner Faymann kancellárral akart tárgyalni, ezt előkészítendő, „megkérte” az orosz felsőházat, a Szövetségi Tanácsot, hogy a magas testület helyezze hatályon kívül 2014. március elsején elfogadott, világszerte döbbenetet kiváltó határozatát az Ukrajna ellen alkalmazott katonai fellépés lehetőségéről. Elhagyván a korábbi évek harcias Kijev-ellenes kirohanásait, a nyugati ellenlépésekkel nehéz helyzetbe hozott orosz államfő ugródeszkának használta fel bécsi látogatását, hogy enyhítsen az EU és az EU mögött álló Washington – gazdasági szankciókban egyre határozottabban kifejeződő – kemény álláspontján. Igaz, az osztrák elnök is teljességgel elfogadhatatlannak minősítette a Krím félsziget annektálását, de figyelmeztette Brüsszelt, hogy a mélyen az orosz tradícióhoz, az orosz múlthoz kötődő Ukrajnát nem lehet a nyugati világ részévé tenni – amiben van némi igazság.

Több sikerrel járt Vlagyimir Putyin ausztriai látogatásának másik fő célja, a Déli Áramlat osztrák szakaszának előmozdítása: aláírták a hálózat megépítésére létrehozandó közös vállalatról szóló megállapodást. Úgy látszott, hogy ezzel lezárul egy nagyon hosszú vita. A vezeték megépítését még 2007. június 23-án jelentette be Alekszandr Medvegyev, a Gazprom Export és Paolo Scaroni, az olasz ENI vezetője. Négy ág megépítését tervezték, és ehhez egymás után elérték Bulgária, Szerbia, Magyarország csatlakozását a projekthez. Csakhogy ezután követhetlenné vált a térség országainak lehetséges részvétele, majd a részvétel elutasítása, esetenként az újbóli beleegyezés. Ez történt a tervezett vezetéknek a magyar határtól Baumgartenig húzódó osztrák szakaszával is. Pedig a Kreml és a „labancok” viszonya egészen a Gazprom és az OMV közötti együttműködési megállapodás létrejöttéig, vagyis 2008 januárjáig felhőtlen volt. 2008 tavaszán azonban a kulisszák mögött feszültség támadt a felek között, mert a Gazprom ragaszkodott hozzá, hogy közvetlenül a végfelhasználóknak adhassa el a földgázt vagy annak egy részét. Csakhogy nem tudott megegyezni az OMV-vel az osztrák piac felosztásáról, és emiatt inkább Szlovéniával kötött megállapodást. 2014 nyarán viszont Bécs és Moszkva között egyezség született a projekt finanszírozásáról, a részvényesek

jogairól és kötelezettségeiről, a profit majdani megosztásáról. A világsajtó figyelme közepette Putyin számára az ukrán válság megítélésére is ható erődemonstráció volt a bejelentés, hogy 2018 januárjában indulhat a „kék fűtőanyag” – az egyébként még meg sem tervezett és nem engedélyezett vezeték. Augusztus közepére azonban ez az álom is szertefoszlott, miután az Európai Unió a Déli Áramlatban érdekelt valamennyi tagországnak, sőt Szerbiának is megtiltotta a vezetéképítésben való részvételt, sőt a Gazprommal kötendő szerződések megfogalmazását.

A bécsi tárgyalásokat követően gyakorlatilag kudarcba fulladt Vlagyimir Putyinnak a futball-világbajnokság döntőjére időzített dél-amerikai turnéja is. Pedig a nemzetközi életben 2013 novembere óta fekete báránynak számító orosz politikusnak a német–argentín mérkőzés előtt, alatt és után nyilvánvalóan módja volt találkozni és eszmét cserélni a nyugati világ vezetőivel, elsősorban a korábban oly gyakran kompromisszumkésznek mutató Angela Merkellel, akit orosz kollégájával ellentétben ezúttal bizonyára érdekelt a foci...

A zsúfolt arénában nagy szükség volt Putyin legendás rábeszélő képességére, mert a Krím félsziget annektálása, majd a kelet-ukrajnai felkelőknek nyújtott támogatás miatt bejelentett nyugati szankciók második szakaszában éppen ezekben a napokban újabb politikusok kerültek feketelistára. Már hetvennél több személyre és a tulajdonukban, illetve irányításuk alatt álló vállalatokra vonatkoztak a tilalmak. Igaz, nyilván a saját gazdasági lobbisoportjai nyomására a Nyugat ekkor még várt az újabb szankciókkal.

Putyin dél-amerikai útjának második célja valószínűsíthetően az volt, hogy újabb fricskát adjon a térséget a saját „hátsó udvarának”, befolyási övezetének tekintő Washingtonnak, amely a még 1824-ben meghirdetett, vagyis közel kétszáz éves Monroe-elv értelmében nem tűr meg külföldi beavatkozást a dél-amerikai országokban. A Kreml 2006-ban expressis verbis leszögezte, hogy ha Washington a „színes forradalmakkal” és a nonprofit szervezetek tevékenységével Moszkva befolyása ellen dolgozik, akkor Oroszország ugyanezt teszi majd Dél-Amerikában. Ez a program eleinte elég ellentmondásos eredménnyel járt, mivel főleg Venezuelára irányult. Hugo Chavez elnök Moszkvában (és Minszkben) sokmilliárdos fegyverszállítási üzletet kötött, de „hozomra”. Egyebek mellett az Aviszma nevű orosz holding látványos 2006. augusztusi összeomlásához vezetett, hogy a venezuelai megrendelőnek esze ágában sem volt törleszteni a hitelt. Nagyobb sikerrel kecsegtetett az öt legnagyobb orosz kőolajcégnek a gazdag venezuelai lelőhelyek kiaknázására alakított konzorciuma. Csakhogy ez a vállalkozás is kudarcba fulladt, és az oroszok két-három éve szegényszemre elmenekültek az országból. Elsőként a szívünknek oly kedves Szurgutnyeftyegaz távozott: a cég indulatos főnöke, Bogdanov úr – bizonyára a Mol megkaparintásának kudarcára is utalva – közölte, hogy elege van a külföldi vállalkozásokból, amelyet a venezuelai kalandba belerángatott többi cég vezetője is az orosz energetika csúcsvezére, Igor Szecsín ostoba ötletének minősített.

Putyin harmadik célja az ötnapos dél-amerikai turnéval az volt, hogy elősegítse a Szergej Kirijenko volt miniszterelnök által irányított Roszatom külföldi expanzióját. A romló teljesítményt nyújtó orosz gazdaságban az atomerőműveket építő nagyvállalat ugyanis egyre erőteljesebben felzárkózik a kőolaj- és földgázszállítás terjeszkedése mel-

lé. Ennek megnyilvánulásaként Putyin elnök Argentínában érte el a leglátványosabb eredményt, két atomerőmű építésére szóló megrendeléssel. Az erről folytatott tárgyalások során Szergej Kirijenko jó okkal hangoztatta, hogy „igen kedvező feltételeket” kínálnak. Az államcsőd szélén lavírozó ország ugyanis aligha tud fizetni a Roszatomnak. Ezt a nem elhanyagolható körülményt volt hivatott áthidalni azokban a napokban a Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika alkotta – a világ lakosságának mintegy a felét képviselő – BRICS-országoknak a brazíliai Fortalezában megtartott csúcstalálkozója, amelyen a felek megállapodtak, hogy tízmilliárd dollár alaptőkével, sanghaji központtal létrehozzák az Új Fejlesztési Bankot (NDB), valamint – százmilliárd dollárral – a közösség valutaalapját (CRA). Az előbbi a nagyberuházások finanszírozására, az utóbbi az öt ország valamelyikét esetlegesen sújtó pénzügyi nehézségek kezelésére szolgál. Az NDB első lépésként a Roszatom argentinai beruházásainak finanszírozását vállalta, legalábbis elvben. A két atomerőmű létesítésén és néhány más gazdasági megállapodáson kívül az argentin elnök asszony a jogsegélyegyezményről, kommunikációs együttműködésről, orosz színtársulatok vendégszerepléséről, az argentin tangóról megrendezendő moszkvai fesztiválról, a 2015. évben pedig a 130 éves diplomáciai kapcsolatokról megemlékező barátsági évről írt alá egyezményt Putyinnal. Az utóbbiról Christina Fernandez saját bevallása szerint a tárgyalások során hallott először.

Az argentin villámlátogatást megelőzően az orosz elnök Kubában járt, ahol meglátogatta a 2008 óta betegeskedő, minden politikai döntéstől visszavonult Fidel Castrót. Az orosz weboldalak tanácstalanul latolgatták, hogy vajon mi tárgyalnivalója volt az elnöküknek a végnapjait élő öregemberrel? Mások tudni vélték, hogy a találkozó a „szovjet internacionalista harcosok” emlékművét Havannában megkoszorúzó Putyinnak a szovjet korszak iránti nosztalgiára rájátszó politikájában jelentett újabb gesztust. Ezzel kapcsolatban egyébként Kuba jelenlegi elnöke, Raul Castro utólag elég furcsa kérdéseket tett fel az orosz államfőnek: „Mit mondott magának?” kérdezte, majd: „Most is olyan sokat beszél?” Amiből arra lehet következtetni, hogy a Castro testvérek nem találkoznak túlságosan sűrűn. Nem kevésbé különös kérdést tett fel a politikus a kubai és az orosz küldöttség magas rangú tagjainak, akiktől tudni akarta, hogy dolgoznak-e reggelenként. Mint mondta, ha eleget dolgoznak, akkor – itt Putyinhoz fordult – „nekünk, elnököknek, könnyebb”. Nem ez volt a legelképesztőbb, bornírt kijelentése a jelenlegi egyes számú kubai vezetőnek. A vendég azonban diplomatikusan parírozott neki.

Azért a két Castro szellemi mutatóványainál fontosabb dolog is történt Havannában. Vlagyimir Putyin aláírta azt a törvényt, amellyel Moszkva elengedte Kuba 32 milliárd dollárra rügő tartozását, hogy „új feltételeket teremtsenek a kétoldalú kapcsolatokhoz”. A Horvátországban az INA-ra vadászó Zarubezsnjefty, a Rosznyefty és az Interdao vezetői közelebbről nem részletezett megállapodásokat (alighanem inkább szándéknyilatkozatokat) írtak alá Kubában. Hasonló célok vezették az egyebek mellett Szergej Lavrov külügyminiszter és Igor Szeccsin Rosznyefty-főnök részvételével érkező orosz delegációt az állítólag előre nem tervezett nicaraguai megállón, Kuba és Argentína között. A Nagy Túlélő, Daniel Ortega elnök „történelmi eseménynek” minősítette az első orosz elnöki látogatást, és leszögezte, hogy hazája támogatja a Kreml külpolitikáját,

vagyis az Ortega által a békeharc részének minősített területszerző ukrainai háborút. Összességében tehát egy meglehetősen rosszul előkészített, konkrét eredményekben szegény közép- és dél-amerikai turné volt ez, amelynek során az ukrainai válság miatt visszafogott orosz elnök – szokása ellenére – tartózkodott a túlságosan éles Amerika-ellenes kirohanásoktól.

SZANKCIÓK ÉS ELLENSZANKCIÓK

Azt már nagyjából tudjuk, hogy az Oroszország-ellenes szankciók a gazdaság mely területeit sújtják. Néhány adat, az összehasonlítás kedvéért: 2012. év elején, a WTO-tagság megszerzésének pillanatában az orosz jegybank funkcióit ellátó pénzügyi adatai szerint az ottani bankok tőkéjének 28,11 százaléka származott külföldi forrásból. 2014 augusztusáig az ország élelmiszer-ellátásának 40 százalékát biztosították importból! Az oroszországi szükséglet 18 százalékát kitevő, éves szinten 660 792 tonna, mintegy 890 millió USD értékű baromfibevitel mellett kétmilliárd dollárt tett ki az éves fogyasztás 25 százalékát jelentő sertéshúsimport, amely a megállapodás szerint 2020-ig vámmenteséget élvezett volna. Az élő sertés behozatalában 2015-re tervezték az import 32 százalékos, 2020-ra 45 százalékos növelését. Kevésbé érintik a szankciók a marhahúsimportot, amely 2012. évi adat szerint a szükségletek 30 százalékát adta, ám ennek a mennyiségnek a fele Brazíliából érkezett, tehát továbbra is megjelenik az orosz üzletek polcain.

A tervezett orosz nehézipari import igen széles földrajzi spektrumot ölelt fel, s ez láthatólag meghatározhatta volna az elkövetkező évek orosz gazdasági fejlődését. Néhány példa a Németországban 2014 augusztusától felfüggesztett szállításokra: a Volkswagen és a Continental Kalugába, a MAG Omszkba, a Schaeffler Gruppe Uljanovszkba, az Edscha a Togliatti város körül kialakított különleges gazdasági övezetbe, a Bosch a szarotovi területen lévő egykori német autonómia, Engels városba készült. Ezek a tények is nyilvánvalóvá teszik, hogy az euroatlanti világ vezetői az expanzió visszaszorításának ürügyén 2014 forró nyarán voltaképpen az orosz gazdaság középtávú, öt-tíz éves fejlődését kívánják megállítani. Egyebek mellett az állami tulajdonú orosz pénzügyi intézetek – főleg a 90 napnál hosszabb hitelfelvétel –, a járműipari alkatrészek és az energetika, elsősorban a mélytengeri fúrások számára nélkülözhetetlen eszközök exporttilalmával.

Az orosz válaszlépések rendkívül ellentmondásosak. Hogy mennyire, arra jó példa a külföldi légitársaságok Szibéria felett történő átrepülésének tilalma. Oroszország szégyenletesen – 18 álló éven át – elhúzódozó WTO-tagságának utolsó tárgyalásain, 2011 decemberében a kötélidegzetű orosz delegációvezető, Makszim Medvedkov még szabályosan kikönyörögte, hogy az Európából Kínába, Indiába és Délkelet-Ázsiába indított repülőutak során a nyugati légitársaságok használják és fizessék tovább a transzszibériai légi folyosókat. Hiszen a díj bevezetése, 1969 óta az állami Aeroflot így 40 milliárd amerikai dollárt keresett, és az átrepülési díj nélkül a rengeteg fantomcégbe kisírbolt Aeroflot maradéka számára elkerülhetetlen lett volna a csőd. (Amúgy Moszkva a Világkereskedelmi Szervezet 155 tagországának megalázó egyezkedésekkel kihar-

colt támogatása nyomán lett a 156. tagország, amivel elismerte a kereskedelme feletti felügyeleti jogot. Ezt Putyin és köre nem nagyon hangoztatta a nacionalista lakosság és a kommunista párttagság előtt, a 2012. évi elnökválasztási kampány heteiben.)

Az érintett közel negyven ország gazdaságában a társadalom eleinte nem vagy alig érezte a szankciókat. Az exportőröket azonban kezdettől komolyan sújtották. Az első számítások szerint a spanyol mezőgazdasági exportnak például 68 százaléka számára kellett új piacot keresni. A Kreml szempontjából pedig a kialakult helyzetnek az egész orosz társadalmat sújtó következményei rajzolódtak ki. Annak ellenére, hogy a szovjet korszakban felnőtt nemzedékek hozzászótkak a médiában ma újra gyakran hangoztatt szemponthoz, miszerint a haza érdekében el kell viselni a nélkülözéseket, a boltok üres polcait, és ismét hozzá kell szokni az oroszok számára különösen sokat jelentő külföldi utazások ellehetetlenítéséhez. Az idősebb nemzedékek ebben a szellemben vészelték át a második világháborúban hazájuk felszabadítását, és azt követően a rendszernek a további felszabadítás címén végrehajtott európai expanzióját.

AKAR-E MOSZKVA HÁBORÚT?

Mégis, nagy kérdés, hogy a Putyint – éppen a Krím félsziget „visszaszerzéséért” és a további terjeszkedés reményében – ma óriási népszerűséggel övező orosz társadalom a harmadik évezredben is el fogja-e fogadni a területi terjeszkedés súlyos nélkülözésekben kifejezett árát. Ezt ma még nem tudhatjuk. Az viszont elgondolkodtató, hogy az emberjogi mozgalomból alakult moszkvai Levada Intézet 2014 augusztusában készült felmérése szerint a megkérdezettek 51 százaléka ellenzi, s csupán 29 százaléka helyesli Kelet-Ukrajna esetleges orosz katonai megszállását. Lehet, hogy a mi tájainkon van, aki ijesztően soknak látja a 29 százalékot. Ám figyelembe véve azt az elképesztő, őrjöngő szenvedéllyel folytatott agymosást, amellyel az orosz közszolgálati, sőt kereskedelmi tévécsatornák tavaly november óta minden áldott nap uszítanak Ukrajna és az Ukrajnát befolyási övezetébe vonni kívánó nyugati világ, elsősorban a mindig is gyűlölt Amerikai Egyesült Államok ellen, az 51 százaléknyi ellenző azt jelzi, hogy Putyinnak a saját hazájában sem lesz könnyű dolga a fegyveres beavatkozás elfogadtatásával.

Sokatmondó egy másik mozzanat is. Nevezetesen, hogy a „jó rendőr” (vagyis birodalomgyarapító) államfő szokásától eltérően ezúttal Dmitrij Medvegyev miniszterelnököt toltta előre. Ő a rossz rendőr, akivel Putyin augusztus hetedikén egy alázatosan rimánkodó, a nyugati világtól már-már bocsánatot kérő beszédben kimondatta az évi 9,1 milliárd amerikai dollár értékű „ellenszankciókat”. Ilyesmire az államfő nyilván soha nem vállalkozott volna. De szükségesnek tartotta, hogy Medvegyevvel elmondassa.

Az „ellenszankciók”, amelyeknek egy részéről – a laktózmentes tejtől a pisztrángig bezárólag – az orosz kormány már augusztus 20-án lemondott, legalább akkora veszteséget jelentenek az orosz átlagemberek mindennapi életében, mint a nyugati büntetőintézkedések. A kormányfő szerint „a válaszlépések gyakorlatilag megtisztítják az üzletek polcait honi árutermelőink számára”. Pedig, ha lett volna megfelelő „honi árutermelés”, akkor az orosz gazdaság viszonyai között behozatalra aligha kerül sor.

Érdekes, hogy a helyzetet nyomban kihasználták a „Putyin barátai” néven emlegetett oligarchák. A háttérből a Szurgutnyeftyegez magyarországi nyomulását is koordináló Gennagyij Tyimcsenko például a különleges halakat áruló Orosz Tenger nevű cég 30 százalékos tulajdonosaként azonnal a duplájára emelte kiskereskedelmi árait. (A pontosság kedvéért a szankciók második szakaszát követően az oligarcha átadta tulajdonrészét a vejének, aki a Putyin-féle elit miniszteri rangú tagjának a fia. A cég 2014 augusztusáig norvég importból származó halat árult, oroszországi csomagolásban. Ettől kezdve állítólag hazai terméket szereztek be.) A monopolhelyzetből fakadó áremelés lassan tömegessé vált, olyannyira, hogy Moszkvában rendelettel próbálták meg fellépni ellene. Egyrészt a társadalmi elégedetlenség csitítására, másrészt az amúgy is vesztes infláció további növekedésének megakadályozására.

Összességében azt kell mondanunk, hogy a keleti nyitás gazdaságilag reményteljes kezdeteire most egy ideig rossz idők járnak majd. Az orosz válaszlépések legnagyobb vesztesei igen rövid időn belül maguk az oroszok lesznek, és nem csupán az élelmiszeripari termékekre kimondott importtilalom miatt. A Moszkvában államosítással megfenyegetett British Petroleum és az ExxonMobil kivonulása az orosz energetikából egyet jelentene azzal, hogy meghiúsul a kiaknázásra váró kőolaj- és földgázlelőhelyek feltárása, hiszen ehhez a hazai gigaholdingoknak bevallottan nincs meg a mélytengeri fúráshoz szükséges felszerelése. Az orosz ellenszankciók inkább előbb, mint utóbb bumeráנגgá válnak. A világ már aligha lesz olyan, mint az ukrainai válság előtt volt. A mesés energetikai kincsekkel rendelkező, atomhatalom Oroszország nagy történelmi kísérlete, az euroatlanti civilizációba történő beilleszkedés nem sikerült.